

VISIE OP RELATIONELE EN SEKSUELE VORMING IN HET KATHOLIEK ONDERWIJS

Visietekst en bouwstenen
voor een RSV-beleid

juni 2013

Redactie

Trees Ameloot

Katrien Bressers

Hilde Bouckaert

Josian Caproens

Johannes Claeys

Kris De Ruyscher

Monique De Visscher

Karen De Wilde

Martine Van Dun

Danny Vandeputte

Robrecht Vanden Broeck

Opmaak

Danielle Droog

VISIETEKST

INLEIDING.....	4
HET BELANG VAN RSV IN HET KATHOLIEK ONDERWIJS.....	4
RSV en de opdrachtsverklaring van het katholiek onderwijs	5
Situering binnen het terrein van de seksuologie.....	5
Belang van RSV.....	6
RELATIONELE EN SEKSUELE VORMING	6
De mens als relationeel wezen	7
Wat verstaan we onder de 'R' van RSV?	8
De mens als seksueel wezen	8
Wat verstaan we onder de 'S' van RSV?	9
RSV BELEID OP SCHOOL.....	9
GERAADPLEEGDE BRONNEN.....	9

BOUWSTENEN VOOR EEN RSV-BELEID

DEEL 1.....	11
Ontwikkelingsdomeinen van relationele vorming	11
DEEL 2	15
Maatschappelijke RSV-begrippen/thema's	15
Anticonceptiemiddelen	15
Communicatiemiddelen	16
Diversiteit.....	16
Gender	17
Hiv en aids.....	17
Homoseksualiteit	18
Pesten – Cyberpesten - Steaming.....	18
Pornografie	19
RSV in een multiculturele klas	19
Seksueel grensoverschrijdend gedrag	20
Seksueel misbruik, incest	21
Tienerzwangerschap	22
Veilig vrijen en soa.....	22
Vruchtbaarheidsbewustzijn.....	23
Zwangerschapsafbreking - abortus	24
Bronnen en links	24
DEEL 3.....	27
Eindtermen, ontwikkelingsdoelen, leergebied- en vakoverschrijdende eindtermen	27
DEEL 4	28
Bijbelfragmenten en RSV	28
Didactische tips, verschillende werkvormen, literatuur en nuttige links	28
Concrete voorbeelden	29
De Bijbel online	30
Bijbelfragmenten ter inspiratie.....	31

INLEIDING

Deze tekst is bedoeld als ondersteuning voor scholen in het katholiek basis-, secundair en buitengewoon onderwijs. De tekst wil een houvast bieden bij het werken rond relationele en seksuele vorming. Hij wil aanzetten tot verdere communicatie tussen alle betrokken partijen, tot het ontwikkelen van een beleid en tot de concrete organisatie van RSV op schoolniveau.

Het is de jongere en zijn verlangen naar graag zien en graag gezien worden, die het uitgangspunt vormen van deze visietekst. Het kwaliteitsvol uitbouwen van een RSV-beleid vanuit 'de relationele droom van jongeren' is voor elke school een boeiende uitdaging.

Relationele en seksuele vorming (RSV) vormt in het katholiek onderwijs geen nieuw gegeven. Het boek 'Liefde Leren' (1992) bood één van de eerste geïntegreerde visieteksten op RSV. Maar omdat het terrein van relaties en seksualiteit vele en snelle maatschappelijke evoluties doormaakt, dringt een actualisatie zich op. De aanpak van RSV vraagt om een hedendaagse benadering.

De voorliggende tekst bevat een visie op relationele en seksuele vorming op school, reikt een referentiekader aan en kan een aanzet zijn tot reflectie. De structuur van de tekst is als volgt opgebouwd: eerst komt de visie als algemeen kader en leidraad voor het ontwikkelen van een concreet beleid. Dan volgen een aantal bouwstenen voor een RSV-beleid: ontwikkelingsdomeinen van relationele vorming, maatschappelijke thema's, de link naar de ontwikkelingsdoelen en eindtermen en als laatste de Bijbelfragmenten.

Deze visie is gegroeid vanuit de werkgroep RSV van het katholiek onderwijs en sluit naadloos aan bij de [visie op Gezondheidsbeleid in een katholieke school](#).

Het uitwerken van een visie is een proces waarbij het samenwerken van en uitwisselen tussen alle betrokken partijen belangrijk is. Deze visie biedt geen onmiddellijke concrete antwoorden voor de praktijk. Ze dient als richtsnoer en ruggensteun voor verdere concretisering op het niveau van de school. [Een denkkader over beleidsvoerend vermogen](#) vormt hierbij de leidraad.

HET BELANG VAN RSV IN HET KATHOLIEK ONDERWIJS

Opvoedend onderwijs in het katholiek onderwijs is geïnspireerd door het geloof in Gods liefdevolle nabijheid en de verbondenheid met Jezus.

Het katholiek onderwijs wil, binnen opvoedend onderwijs, vanuit haar eigen bezieling aandacht schenken aan de harmonische ontplooiing van de totale persoon.

RSV en de opdrachtsverklaring van het katholiek onderwijs

In de [opdrachtsverklaring](#) richt het katholiek onderwijs zich op de begeleiding van alle kinderen en jongeren bij het ontdekken van waarden en het verwerven van attitudes. De school helpt de jongeren in hun groei naar verantwoordelijkheid en weerbaarheid.

Bij de ontwikkeling van de totale persoon horen ook de relationele en seksuele ontwikkeling. Vanuit het christelijk perspectief werkt RSV aan:

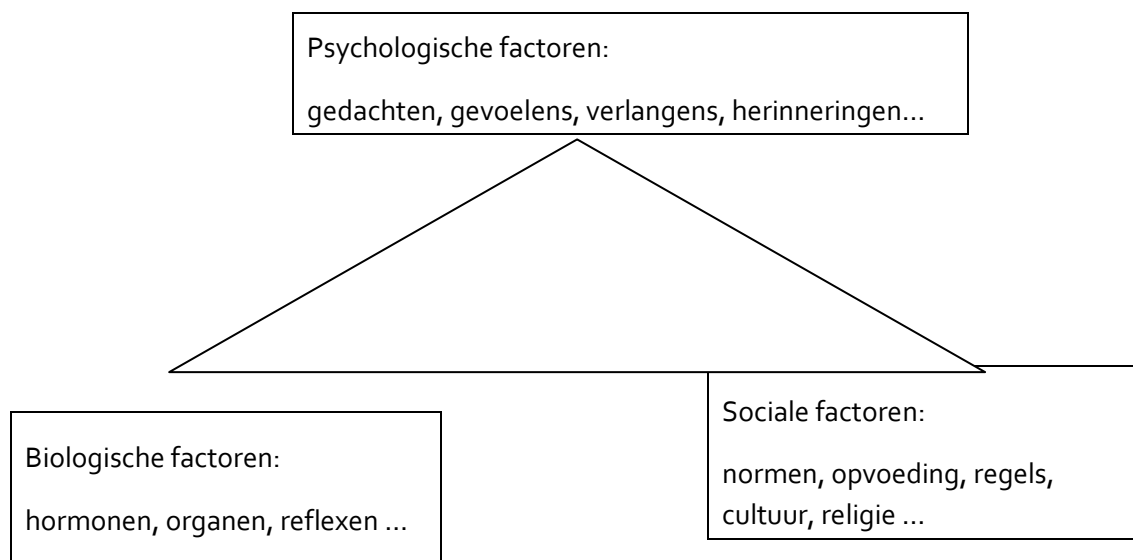
- de begeleiding naar respectvolle en verantwoordelijke relaties met zichzelf, de andere, de anderen;
- een positieve beleving van lichamelijke en tederheid;
- de ondersteuning in het maken van verantwoorde keuzes met betrekking tot seksueel gedrag.

Concreet beweegt RSV zich in het spanningsveld tussen 2 polen: enerzijds het waken over minimale garanties voor kwaliteit binnen een relatie en anderzijds het streven naar het ideaal van een harmonische relatie. RSV begint bij het aanvaarden van de kinderen en jongeren in hun verscheidenheid en vanuit het geloof in hun groeikansen.

Situering binnen het terrein van de seksuologie

Relatie, voortplanting, lust en de institutionalisering in een vaste relatie zijn de belangrijke deelterreinen.

Het biopsychosociaal model is toonaangevend (zie handboek seksuologie¹). In dit model wordt seksualiteit gezien als een samenspel van factoren van biologische, psychologische en sociale aard.

De relationele en seksuele ontwikkeling gebeurt op elk van deze terreinen, die elkaar onderling beïnvloeden. Binnen RSV dient er evenwaardig aandacht te zijn voor elk van deze terreinen.

¹ Gijs, L., Gianotten, W., Vanwezenbeeck, I. & Weijenborg, Ph., *Seksuologie*. Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2004.

Belang van RSV

Relaties en seksualiteit vormen een fundamenteel menselijk gegeven. Elke levensfase biedt zijn eigen uitdagingen op dit terrein en mensen blijven zich hierin levenslang ontplooien. Dit veronderstelt een bewuste omgang met een aantal leer- en ontwikkelingsmomenten. Het begeleiden van die ontwikkeling, de relationele en seksuele vorming, heeft te maken met één van de fundamentele zaken van ons mens-zijn.

Relationele en seksuele vorming maakt deel uit van de algemene opvoeding en is in de eerste plaats een taak voor de ouders. Maar ook de school heeft een opdracht: kansen geven aan jongeren om relaties en seksualiteit zinvol te integreren in hun eigen levensverhaal; in dialoog gaan met kinderen en jongeren; hen mee op weg zetten om verantwoordelijke en relatievaardige mensen te worden. RSV verdient een plaats tijdens de hele schoolloopbaan van de leerling en moet ingebed worden in het totale opvoedingsproject van de school.

Het begeleiden van kinderen en jongeren in hun relationele en seksuele ontwikkeling is een uitdaging. We leven in een sterk veranderende samenleving, met vele en tegenstrijdige boodschappen op dit vlak. Daarom is het wenselijk om de kinderen en jongeren te ondersteunen bij de ontwikkeling en verheldering van waarden en normen. De waarden die in het evangelie beklemtoond worden vormen hierbij de inspiratiebron.

Kinderen en jongeren begeleiden en hen handvatten bieden om zich harmonisch te ontplooien is ook een belangrijke vorm van preventief werken. Ondersteuning bij die ontwikkeling helpt jongeren in de groei naar weerbaarheid en het wapent hen tegen mogelijke risico's op hun pad.

Bewust omgaan met RSV vraagt om een klimaat dat relationeel stimulerend is. Dit vereist van alle betrokkenen dat zij aandacht besteden aan hun eigen voorleefgedrag en authenticiteit. Want een groot gedeelte van de boodschappen die leerlingen krijgen op dit terrein, zijn niet systematisch en niet gepland maar vormen een reactie op wat zich aandient. Het gaat om opmerkingen, grappen, zaken die zich voordoen en dergelijke meer. Dit soort spontane RSV heeft veel meer impact dan de systematische en geplande RSV. Omgaan met kinderen en jongeren vergt een professionele houding, bewustzijn van de impact van het eigen handelen en het juist hanteren van situaties die zich spontaan aandienen.

RELATIONELE EN SEKSUELE VORMING

"God schiep de mens als zijn evenbeeld, als evenbeeld van God schiep hij hem, mannelijk en vrouwelijk schiep hij de mensen" (Genesis 1, 27 – Nieuwe Bijbelvertaling).

De mens is een relationeel wezen, een 'persoon-in-relatie'. Ook onze God is een relationele God, de God die zijn verbond met de mens trouw blijft.

Relationele vorming en seksuele vorming zijn wel te onderscheiden maar niet te scheiden. Vanuit onze Bijbelschristelijke visie zijn seksualiteit en relatie wezenlijk met elkaar verbonden. Menselijke seksualiteit wordt gezien als de uitdrukking van de liefde tussen twee mensen. Het ideaal van de liefdevolle, trouwe en duurzame relatie staat voorop als een na te streven doel maar niet bedoeld om bij jonge mensen irreële verwachtingen op te roepen.

RSV wil een bijdrage leveren aan de groei van jongeren tot relatiebekwame volwassenen, die de keuze willen maken voor kwalitatieve relaties. Een relatie die voor beide partners gebaseerd is op liefde, tederheid, trouw, genieten, zorg en respect voor elkaar. Een relatie die een klankbord is voor al wat het hart raakt, een relatie die gebrokenheid heelt, een relatie die helpt groeien naar wederkerigheid, betrouwbaarheid en engagement.

Een relatie waar beide partners meer 'heel' worden omdat zij door de liefde, de deugd en de vreugde die zij elkaar geven, zelf rijker worden en dit ook kunnen uitstralen naar anderen. RSV wil hiermee ook aanzetten geven tot een positieve seksualiteitsbeleving binnen de partnerrelatie.

De mens als relationeel wezen

Mensen zijn geen eilandbewoners. Ze zijn geen op zichzelf staande individuen. Mensen leven ten diepste in een netwerk van verbondenheid. Ze leven samen met anderen, leven is per definitie samenleven. Het leven van mensen is een geschiedenis van enerzijds samenleven en relaties (bv. gezin, verenigingen, vriendschappen, liefdesrelaties ...) of anderzijds van de onmogelijkheid daartoe (bv. ruzie, afgunst, oorlog, moord ...). De mens is een sociaal wezen. Doorheen verschillende relaties (positieve relaties maar ook conflictueuze) met de medemens dichtbij en veraf ontdekt hij of zij zichzelf. De groep wordt beter door de persoon en de persoon wordt beter door de groep.

Vele jongeren verlangen naar een relatie waarin ze kunnen thuiskomen, waarin de partners samen vreugde en verdriet kunnen delen. In een tijd waarin er economische en politieke onzekerheid heerst, of waarin de buitenwereld als veeleisend of bedreigend wordt gezien, neemt het belang van die relatie nog toe. Mensen hebben de neiging hun geluk te zoeken in de eigen kleine kring. Er wordt nu, meer dan ooit, veel verwacht van interpersoonlijke relaties en van de liefdesrelatie in het bijzonder.

Een aanzienlijk aantal jongeren ervaart dat het verhaal van de liefde ook een verhaal van ontgoocheling kan zijn. Ze ervaren dat liefde niet voor ieder eeuwig en onvoorwaardelijk is. Meer en meer jongeren groeien op in ontwrichte gezinnen, eenoudergezinnen of in nieuw samengestelde gezinnen. Ook hier kunnen ze geluk proeven. Ook al geloof je als koppel in een toekomst samen, en ook al doe je er alles aan om elkaar gelukkig te maken, toch kan de relatie stuklopen. Dit tekent het verwachtingspatroon van jongeren over relaties. Ze hopen op eeuwige liefde en trouw, maar ze hebben geleerd dat je soms eenzaam en gekwetst achterblijft.

"Liefde voor later" lijkt hen een noodzakelijke component voor een gelukkig leven, maar voor hen is het niet altijd evident met eenzelfde partner het pad van de liefde ten einde te gaan.

Een relatie is nooit af, het is een dubbel groeiproces. Niet alleen groeien beide partners doorheen het individuele traject dat ze in het leven afleggen. Ook groeien ze naast en liefst met elkaar. Het vraagt openheid en inzet om elkaar telkens opnieuw te ontmoeten, en met nieuwe ogen te zien. De partner is herkenbaar, maar toch ook anders, door wat het leven heeft gebracht. De relatie is vertrouwd, maar heeft in bepaalde periodes en situaties toch een eigen kleur. Het geeft rust, om bij elkaar veiligheid en zekerheid te vinden. Maar de liefde mag geen evidentie worden. Ze vraagt aandacht, begrip, vertrouwen, vergevingsgezindheid, weerbaarheid, engagement en het telkens opnieuw opkomen voor de relatie. Liefde is een werkwoord!

Wat verstaan we onder de 'R' van RSV?

Relationele vorming is vorming in het omgaan met zichzelf en met de andere(n), (de Andere) om zo het (samen-) leven en de verbondenheid met anderen beter te kunnen beleven. Die relationele vorming is gericht op de totale persoonlijkheidsontwikkeling, inclusief de cognitieve, de psychomotorische en de dynamisch-affectieve componenten.

Er zijn heel wat aspecten die de kwaliteit van de relaties beïnvloeden. Sommige van die aspecten hangen samen met het individu, andere met de groep. Deze aspecten situeren zich op vijf ontwikkelingsdomeinen:

- werken aan (zelf)vertrouwen;
- werken rond de eigen gevoelens;
- werken aan inlevingsvermogen;
- werken aan sociale competentie;
- ontwikkelen van waarde- en normbesef.

Deze ontwikkelingsgebieden staan niet los van elkaar, er is een duidelijke samenhang. *In deel 1 van de bouwstenen van een RSV-beleid worden deze verder belicht.*

De mens als seksueel wezen

Mensen zijn seksuele wezens. Van bij de geboorte is het kind een jongen of een meisje en begint de seksuele ontwikkeling. Die ontwikkeling is een continu proces, een levenslang leren. Ieder mens zoekt in de loop van zijn of haar leven naar eigen uitings- en belevingsvormen van seksualiteit.

Onder seksualiteit verstaan we een heel gamma van belevingen en uitingen gaande van affectiviteit, tederheid, intimiteit tot genitale lichaamsbeleving. Deze brede omschrijving van seksualiteit is nodig om de seksualiteitsbeleving van kinderen en jongeren te kunnen begrijpen. Een eng genitale definitie is niet toepasbaar op kinderen. In de omschrijving die Rademakers² geeft van de seksuele ontwikkeling van kinderen, beslaat die ontwikkeling drie belangrijke terreinen:

- lichamelijkheid: alles wat te maken heeft met het lichaam, de fysieke ontwikkeling, maar ook met aanraken en aangeraakt worden (en de grenzen!);
- sekse en seksuele oriëntatie: genderidentiteit, genderrol en seksuele voorkeur;
- intimiteit: het hele terrein van relaties en gradaties van intimiteit.

Met andere woorden: intimiteit en relationele ontwikkeling maken deel uit van de seksuele ontwikkeling! Dit bemoeilijkt het uit elkaar halen van de relationele en seksuele dimensie. In de praktijk zijn ze nauw met elkaar verbonden.

In elke levensfase zoekt de mens een evenwicht tussen de elementen lichaam, gevoelens, lust en relaties. De seksuele ontwikkeling vormt een kwetsbaar groeiproces van experimenteren, vallen en opstaan, teleurgesteld worden en gelukkig zijn.

² Rademakers, J., (2000). Het kind als subject: de seksuele ontwikkeling van kinderen (0-12 jaar). *Tijdschrift voor seksuologie*, 24 (1), 17-23.

De seksuele ontwikkeling gaat over zich ontplooiën en volwassen worden, de eigen waarden en normen in evenwicht brengen met die van de eigen levensbeschouwing en cultuur. Die waarden en normen kunnen sterk verschillen van mens tot mens en ze kunnen in plaats en tijd veranderen (cf. het biopsychosociaal model).

Wat verstaan we onder de 'S' van RSV?

Seksuele vorming gaat niet alleen over kennis en voorlichting, maar ook over vaardigheden en attitudes. Het is veel ruimer dan aspecten van biologie, hygiëne en veiligheid. Seksuele vorming gaat in op de beleving van seksualiteit.

Als basis daarvoor werkt seksuele vorming aan een positief zelfbeeld, emotionele openheid en zelfvertrouwen. De vorming ondersteunt ook de seksuele ontwikkeling en kan op die manier bijdragen tot meer kwaliteit van leven. Tenslotte wil seksuele vorming waarden en normen bespreekbaar maken en verhelderen en op die manier meningsvorming stimuleren.

RSV BELEID OP SCHOOL

RSV situeert zich binnen het gezondheidsbeleid van de school en heeft oog voor de fysieke, sociale en mentale aspecten van gezondheid, zoals bepaald door de [Wereld gezondheidsorganisatie](#).

Vanuit het opvoedingsproject en binnen het [gezondheidsbeleid](#) ontwikkelt elke school een geïntegreerde visie op RSV en vertaalt die naar een concreet beleid. Deze visie sluit aan bij de vakoverschrijdende eindtermen en wordt ontwikkeld in samenspraak met het schoolteam. Bij het uitwerken van de visie zijn ook het niet onderwijzend personeel, de ouders, de leerlingen en het CLB betrokken partijen. Afhankelijk van de mogelijkheden en de cultuur van de school kunnen zij ingeschakeld worden, bevroegd worden op hun noden en een stem krijgen in het proces. Dat kan gebeuren via ouderavonden, leerlingenraad, vormingssessies, bijscholingen enz.

Een geïntegreerde aanpak impliceert ook een relatieondersteunend opvoedingsklimaat, dat aandacht heeft voor de noden van iedere leerling en van iedereen die werkt binnen de school. RSV mag geen thema zijn dat enkel aan bod komt naar aanleiding van problemen binnen de school. Gericht en reactief werken (bijv. werken rond pesten) is vanzelfsprekend nodig. Maar een doordachte en geïntegreerde aanpak van RSV werkt ook preventief en voorkomt een aantal problemen op dit terrein.

Scholen staan voor de uitdaging zelf een RSV beleid te ontwikkelen. Het kader van beleidsvoerend vermogen kan hierbij een leidraad vormen. Voor een concrete toepassing verwijzen we naar de tekst "[beleidsvoerend vermogen toegepast relationele op vorming](#)" (p. 23).

GERAADPLEEGDE BRONNEN

Rademakers, J., Het kind als subject: de seksuele ontwikkeling van kinderen (0-12 jaar). *Tijdschrift voor seksuologie*, 24 (2000), p. 17-23.

Gijs, L., Gianotten, W., Vanwezenbeeck, I. & Weijnenborg, Ph., *Seksuologie*. Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2004.

Saveyn, J., *Het beleidsvoerend vermogen van de school als referentiekader voor schoolontwikkeling en –begeleiding*. Brussel, PBDKO, 2008.

Schotsmans, P., Dehaene, T., Deleu, P., *Liefde Leren: relationele en seksuele opvoeding op school*. Brussel, Nationaal Secretariaat van het Katholiek Onderwijs, 1992.

Burggraeve, R., *Zinvolle seksualiteit. Achtergrondvisie*. Leuven, Acco, 1992.

VVKBaO, *Relationele Opvoeding in de Basisschool. Praktijkmap voor een geïntegreerde aanpak*. Brussel, Uitgeverij Licap, 2007.

VVKBaO, *Relationele Vorming in de Katholieke Basisschool. Een concept*. Brussel, VVKBaO, 2008.

Werkgroep Ethiek in de Ortho(ped)agogische Zorg van de Broeders van Liefde, *Seksualiteit bij personen met een handicap. Ethisch advies*. Revisie juni 2006.

Dumez, C., Kesters, M., Van Ham, P., *Relatie(v)aardig. Over kinderen en jongeren, relaties en seksueel misbruik, preventie en hulpverlening*. Leuven-Apeldoorn, Garant, 1998.

Ruytjens, K., Visietekst: relationele en seksuele vorming op school. *Tijdschrift voor Welzijnswerk*, 24 (2000), nr. 228, Katern.

Burggraeve, R., *Eigentijdse jeugd, Lief, liever, liefst. Een relatieboek voor jongeren*. Tielt, Lannoo, 2002.

Laurent, A., *Vrij Vriendelijk*. Antwerpen-Apeldoorn, Garant, 2002.

DEEL 1

Ontwikkelingsdomeinen van relationele vorming³**1 Werken aan (zelf)vertrouwen**

Een belangrijke doelstelling van relationele vorming is de ontwikkeling van een gezond, positief en realistisch zelfbeeld en van een positief gevoel van eigenwaarde. In essentie gaat het om het beeld, het idee dat kinderen en jongeren zich gaandeweg van zichzelf vormen. Hun waarde als persoon dus. Dat zelfbeeld ontstaat en ontwikkelt doorheen contacten met anderen.

De differentiatie van het zelfbeeld is een belangrijk ontwikkelingsgegeven. Bij de vorming van een zelfbeeld gaat het om het antwoord dat iemand voor zichzelf geeft op vragen als: 'Wat voor iemand ben ik?', 'Ben ik een waardevol iemand?', 'Wat kan ik?', 'Wat kan ik niet?' of 'In wie herken ik mezelf?'. Het gaat daarbij niet noodzakelijk om expliciet onder woorden gebrachte antwoorden op dat soort van vragen, maar vaak veeleer om een gevoel. Soms gaat het ook om vrij scherp omliggende percepties van waartoe men al of niet in staat is.

Een zelfbeeld wordt opgebouwd rond drie aspecten:

- een **cognitief aspect**: hoe 'ik' mezelf ken en kan beschrijven, wat ik heb, hoe ik eruitzie;
- een **affectief aspect**: hoe 'ik' me daarbij voelt en
- een **gedragmatig aspect**: mijn zelfperceptie zoals die blijkt uit hoe ik me gedraag, d.i. wat anderen van mij zien.

Deze aspecten zijn vanzelfsprekend niet van elkaar te scheiden. Door de verschillende facetten bij zichzelf te leren kennen, krijgen de kinderen en jongeren een doeltreffender referentiekader als remedie tegen een te globale en daardoor te eenzijdige perceptie van zichzelf ("Ik kan *niets*, ik ben *niets* waard"). Daarom is werken aan het zelfvertrouwen van kinderen het eerste belangrijke ontwikkelingsdomein van goede relationele vorming.

Belangrijk is dat kinderen en jongeren hun eigen mogelijkheden en beperkingen kennen en er leren mee omgaan. Inzien dat niet alles vastligt en dat we als mens voortdurend evolueren kan daarbij een geruststellende gedachte zijn. Daarom is werken aan het zelfvertrouwen van kinderen het eerste belangrijke ontwikkelingsdomein van goede relationele vorming.

2 Werken rond de eigen gevoelens

Al doende ervaren kinderen en jongeren ook hoe situaties, mensen en gebeurtenissen een invloed hebben op hun gevoelsleven. Ze voelen zich blij, soms triest, ook wel eens boos, eenzaam of bang, euforisch enz. Dat spel van wisselende stemmingen, vormt een dagelijkse confrontatie met zichzelf als persoon. Het is goed dat kinderen en jongeren hun gevoelens bewust kunnen ervaren en

³ VVKBaO, Relationele Vorming in de Katholieke Basisschool. Een concept. Brussel, VVKBaO, 2008.

beleven. Door erover te praten krijgen ze meteen ook het belangrijke signaal dat gevoelens 'mogen', dat ze belangrijk zijn zelfs!

Een belangrijke stelregel is dat kinderen en jongeren niet kunnen gedwongen worden tot het uiten van gevoelens.

Eens de gevoelens geëxpliciteerd, kan er ook worden nagedacht over wat de gevoelens veroorzaakt, de bron van de gevoelens: 'Hoe komt het dat ik me zo voel?'

Gevoelens aanvaarden, ze kunnen uitdrukken en benoemen, vormt een wezenlijk onderdeel van de interactie tussen mensen. Kinderen kunnen dat leren op velerlei manieren, o.a. door het ontwikkelen van feeling voor hun eigen gevoelens en de omstandigheden en situaties waarin ze ontstaan. Het verdringen of opkroppen ervan, kan een bron van frustratie en ziekte worden en zo het welzijn verminderen.

3 Werken aan inlevingsvermogen

De gevoelens die bij jezelf leven, zijn soms ook herkenbaar bij anderen, maar het kan ook omgekeerd. Namelijk dat gelijkaardige situaties bij andere mensen ook heel andere gevoelens oproepen. Daarom is het zo belangrijk zich te kunnen verplaatsen en te kunnen inleven in de anderen. Dat is echter maar mogelijk wanneer je andermans gevoelens herkent en kunt aflezen uit zijn houding, zijn gedrag of uit wat hij zegt. Dat is niet altijd eenvoudig omdat niet alle gevoelens altijd even duidelijk of bij iedereen op dezelfde manier worden geuit.

Pas wanneer iemand zich kan inleven in de andere kan hij in actie komen: begrip tonen, aanmoedigen, helpen, troosten en rekening houden met die ander. Bovendien zal iemand die zich kan inleven in de situatie van een ander (empathie) veel minder snel overgaan tot ongewenst gedrag zoals pesten, vandalisme of diefstal. In die zin is empathisch vermogen ook een belangrijke voorwaarde om tot verbondenheid te komen.

Inlevingsvermogen heeft vooral te maken met het transparant maken van innerlijke processen. Een wederzijdse terugkoppeling tussen verschillende partijen naar aanleiding van een bepaald gebeuren kan ervoor zorgen dat de betrokkenen elkaar beter begrijpen. Dat kan de daaropvolgende communicatie ten goede komen.

4 Werken aan sociale competentie

Goed samenleven met anderen leer je in de dagelijkse omgang met elkaar. Het is dan ook een proces dat bij de kinderen al volop aan de gang is nog voor ze maar één stap in de school zetten. Het begint namelijk in de eigen omgeving en thuis.

Aanvankelijk zullen kinderen zich vooral identificeren met de mensen die hen omringen: ouders, broers en zussen of grootouders. Ze kijken naar hen op en gaan hen imiteren. Eens op school spiegelen kinderen zich echter ook aan hun leerkrachten en worden daardoor, samen met de ouders, belangrijke voorbeeldfiguren. Het maakt ouders en leerkrachten tot partners in het opvoedingsproces. Gaandeweg zullen kinderen zich ook meer richten op en identificeren met leeftijdsgenoten

In de dagelijkse interactie tussen de leerling en de hem omringende andere(n) op school doen kinderen en jongeren steeds meer ervaring op met betrekking tot: het opkomen voor eigen recht, het rekening houden met anderen, het uitbouwen van partnerschap, de omgang met agressief gedrag, het oplossen van conflicten, wedijver (botsen op concurrentie), enz. Door bewust op deze situaties in te spelen en ze te duiden vanuit wat algemeen wordt ervaren als goed en gezond gedrag, kan de school de kwaliteit van het samenleven tussen kinderen en jongeren enerzijds en tussen kinderen en jongeren en volwassenen anderzijds zeker verhogen.

Kinderen en jongeren moeten ook hun verantwoordelijkheid kunnen opnemen voor zichzelf en voor hun gedrag. Daar kan de school op inspelen door kinderen en jongeren te leren reflecteren op de gevolgen van hun gedrag voor anderen (ethische consequenties). Zo worden ze ook alerter voor de achterliggende bedoelingen, opvattingen, gevoelens en belangen (vragen naar motivatie, inspiratie en zingeving) van zichzelf en van anderen. Dat vraagt natuurlijk inlevingsvermogen in de gevoelens, wensen, opvattingen en de situatie van anderen.

Net zoals iedereen ervaren kinderen en jongeren dat er een zeker spanningsveld bestaat tussen 'eigenbelang' en 'groepsbelang'. Het is niet altijd even eenvoudig om een ander een plaats te geven in het eigen leven. Soms houden mensen elkaar op afstand, soms trekken ze elkaar aan. Dat 'nemen' en 'geven' is voortdurend aanwezig in de interactie tussen mensen. Dat is een belangrijk inzicht, ook voor kinderen en jongeren, bij het verkennen van de verschillende relatiewijzen tussen mensen.

Onder relatiewijzen verstaan we de verschillende omgangsvormen tussen mensen, zoals genieten van elkaar, leiding geven, zorgen en ondergaan. *Sommige van die relatiewijzen ontwikkelen kinderen spontaan en zullen kenmerkend worden voor hun persoon.* Zo bijvoorbeeld de genietter, het zorgende kind, de natuurlijke leider en de volgzaam. Andere relatiewijzen zullen aangeleerd of verfijnd moeten worden, zoals gezond kritisch zijn of waardering opbrengen. Kinderen zullen ook ervaren dat bepaalde relatiewijzen contextgebonden zijn.

5 Ontwikkelen van waarde- en normbesef

Relationele vorming omvat niet alleen het beheersen en toepassen van kennis en vaardigheden, maar ook het vermogen om adequaat te oordelen. De keuzes die mensen (en dus ook kinderen en jongeren) in het dagelijks omgaan met elkaar maken, zijn zeker niet louter technisch (keuze van vaardigheden). Ze worden veelal gemaakt op morele of levensbeschouwelijke basis. Bijna altijd hebben ze te maken met de vraag: hoe doe ik recht aan mezelf en de ander? Of anders gezegd: wat zijn de gevolgen van mijn handelen voor mezelf en de anderen? Omgaan met die morele dimensie is onontkoombaar, niet altijd gemakkelijk en kent een geleidelijke ontwikkeling.

Elk handelen wordt sterk bepaald door de situatie, door de betrokken mensen en door de context, maar daarnaast ook door het persoonlijk referentiekader van iemand. Met dat laatste wordt bedoeld: de persoonlijke geschiedenis van iemand (wat hij al heeft meegemaakt) en zijn eigen waarden en normen (zijn drijfveren).

Onder 'waarden' verstaan we alles wat voor mensen belangrijk is, wat de moeite waard is om na te streven. Waarden zijn vrij algemeen en appelleren de mens tot persoonlijke keuzes. Ze zijn niet gedragspecifiek.

'Normen' zijn de verwachtingen die mensen naar elkaar toespelen onder de vorm van geboden en verboden. Ze zijn concreet, dwingend én gedragsspecifiek. Waarden en normen hangen samen. Normen zijn er ter beveiliging en bevordering van belangrijk geachte waarden.

Waarden en normen beïnvloeden het doen en laten, maar ook het zelfvertrouwen en de relaties met anderen. Vaak zijn mensen zich er niet van bewust dat ze waarden en normen hanteren. Laat staan dat ze zich realiseren welke waarden en normen ze hanteren en waarom.

Opdat kinderen en jongeren meer greep zouden krijgen op hun eigen gedrag en op dat van anderen is het belangrijk dat ze zich realiseren welke waarden en normen achter dat gedrag steken. Dat is het alibi om kinderen en jongeren bewust te maken van de verscheidenheid aan waarden en normen en van de spanning ertussen. Zo kunnen ze ontdekken dat waarden en normen die thuis gelden verschillend kunnen zijn van die in de eigen omgeving onder vrienden, of die in de klas en in de school. Het is zeer zinvol om daar op school met hen over na te denken. Het stimuleert hen tot een bewustere omgang met hun eigen denken en handelen. De nadruk ligt op het verhelderend en ontwikkelen van die waarden en normen. Dat kan door te reflecteren op bepaald gedrag vanuit die (verschillende) waarden. Waarom is bepaald gedrag goed of verkeerd?

Leerkrachten geven, bewust of onbewust, ook hun eigen waarden en normen door. Daarom is het zo belangrijk om ook als leerkracht een helder zicht te hebben op de eigen waarden en normen. Ook op schoolniveau kan het zinvol zijn om regelmatig na te gaan in welke mate bijvoorbeeld de vooropgestelde waarden van het opvoedingsproject van de school al dan niet geconcretiseerd worden in de dagelijkse praktijk.

Samengevat

Deze vijf ontwikkelingsgebieden van relationele vorming staan niet los van elkaar. Er is een duidelijke samenhang. In de relatie tussen 'ik' en de 'andere(n)' spelen verschillende elementen een rol: het zelfvertrouwen, de omgang met de eigen gevoelens, het inlevingsvermogen in anderen, de sociale competentie en waarde- en normbesef. De relationele vorming richt zich op deze ontwikkelingsdomeinen.

DEEL 2

Maatschappelijke RSV-begrippen/thema's

Deze onderwerpen leiden in een school vaak tot discussies. Er ontstaan ook regelmatig crisissituaties rond. Het is goed om over deze thema's vooraf na te denken om vanuit een visie tot een beleidsplan te komen. Daar kan de school dan bij meningsverschillen en in crisissituaties op een constructieve manier mee omgaan.

Naast een inhoudelijke benadering van elk begrip/thema worden enkele aandachtspunten en nuttige links meegegeven.

Bij het werken met deze thema's kan de KAVES-methodiek een handige leidraad zijn. KAVES is een letterwoord dat staat voor: kennis, attitudes, vaardigheden, emoties en steun. Elk van deze aspecten hebben een essentiële rol om tot een effectieve relationele en seksuele vorming te komen.

Volgende onderwerpen komen aan bod:

anticonceptie – communicatiemiddelen – diversiteit – gender – hiv en aids – homoseksualiteit – pesten/cyberpesten/steaming – pornografie – RSV in een multiculturele klas – seksueel grensoverschrijdend gedrag – seksueel misbruik/incest – tienerzwangerschap – veilig vrijen en soa – vruchtbaarheidsbewustzijn – zwangerschapsafbreking/abortus.

Anticonceptiemiddelen

Omschrijving

Voorbehoedsmiddelen of anticonceptiemiddelen zijn middelen die een zwangerschap voorkomen. Ze voorkomen een bevruchting van een eikel of de innesteling van een bevruchte eikel. Er zijn in België verschillende voorbehoedsmiddelen op de markt waaruit men kan kiezen.

Aandachtspunten

- Behandel het onderwerp zo objectief mogelijk..
- Licht de verschillende voorbehoedsmiddelen toe.
- Laat de verschillende methoden en hun voor- en nadelen aan bod komen.
- Wijs er op dat de voorkeur voor een bepaald anticonceptie niet louter gebaseerd is op een rationele afweging van de voor- en nadelen.
- Licht toe dat de noodpil geen anticonceptiemiddel is.
- Leg de link met de genderproblematiek.

Communicatiemiddelen

Omschrijving

Nieuwe media zoals: internet, online games, digitale fotografie, gsm, enz. stellen ons in staat om op een eenvoudige en efficiënte manier met elkaar te communiceren. Deze communicatiemiddelen worden door jongeren vaak gebruikt om emotionele, relationele en seksuele vaardigheden in te oefenen.

(Massa)media zijn communicatiemiddelen die gericht zijn op een groot, meestal anoniem publiek. Voorbeelden zijn: radio, televisie, krant, film, verkeersborden, internet, reclame en boeken. Media voorzien mensen in informatie en amusement. Ze zorgen dat de samenleving op de hoogte is van wat er in de wereld gebeurt maar ze zorgen ook dat mensen zich op bepaalde momenten kunnen ontspannen.

Aandachtspunten

Door de grote populariteit en de impact op jongeren zijn we het aan onszelf en onze leerlingen verplicht om met deze nieuwe communicatiemiddelen te werken.

- Ga het gesprek aan over de verschillende communicatiemiddelen.
- Bespreek de kansen die de nieuwe media bieden: communicatie, informatie ...
- Besteed aandacht aan de invloed van media op de seksuele beeldvorming, attituden en gedragingen van jongeren.
- Stimuleer media-attitude : reflecteer op eigen gebruik, beoordeel boodschappen ...
- Bespreek het verschil tussen "het echte leven" (In Real Life, IRL) en het 'virtuele leven', wijs op de vluchtigheid van bepaalde internet contacten, de nood aan escapisme ...
- Wijs er op dat het internet openbaar is en dat naam, adres, telefoonnummer en wachtwoord beter geheim gehouden worden; dat foto's van jezelf of anderen beter niet op het internet gezet worden.
- Bespreek dat mensen op internet een valse identiteit kunnen aannemen, dat afspraken via het internet gevaarlijk kunnen zijn.
- Heb aandacht voor het risico van cyberpesten, wijs er op dat cyberpesten echt pijn doet.
- Gebruik eventueel filters en beveiligde zoekmachines tijdens de lessen.

Diversiteit

Omschrijving

Diversiteit heeft te maken met het gegeven dat mensen die in de maatschappij samenleven van elkaar verschillen op het vlak van: gender, huidskleur, sociale achtergrond, seksuele geaardheid, lichamelijke en verstandelijke mogelijkheden, religie, levensbeschouwing, leeftijd, etniciteit ...

Aandachtspunten

- Houd rekening met de heterogeniteit van de leerlingen bij het samenstellen van de klasgroepen.
- Geef aandacht aan de culturele/religieuze diversiteit in de klas.
- Streef naar onderwijs zonder discriminatie, uitsluiting, segregatie en racisme.
- Geef les op een roldoorbrekende en emancipatorische wijze.
- Besteed aandacht aan de grenzen van het respect.

Omschrijving

Gender is een begrip dat uit de Engelse taal komt en betekent letterlijk 'sociaal geslacht'. Vrouwen en mannen verschillen op twee manieren: fysiek (seks of de biologische kenmerken die mensen onderscheiden in vrouwen en mannen) en sociaal (gender).

Onder gender verstaat men het geheel van eigenschappen en rollen die mensen 'typisch' mannelijk en/of vrouwelijk vinden. Het gaat hierbij om de psychologische, culturele en sociale verschillen tussen de geslachten. Die sociale verschillen of genderverschillen zijn aangeleerd, kunnen met de tijd veranderen en zowel binnen als tussen culturen sterk variëren.

Aandachtspunten

- Wees genderbewust = hou rekening met, maar staar je niet blind op de verschillen tussen jongens en meisjes;
- Werk vanuit genderneutrale verwachtingen. Doorbreek de stereotiepe beeldvorming over mannelijkheid en vrouwelijkheid; doorbreek het traditionele rollenpatroon en de verwachtingen.
- Zoek naar voorbeelden die zowel jongens als meisjes aanspreken en zorg voor variatie; werk roldoorbrekend in het geven van voorbeelden.
- Geef gelijke kansen aan jongens en meisjes.
- Praat op dezelfde toon en zorg voor evenveel contact met jongens en meisjes.
- Bestrijd actief seksistische opmerkingen.
- Heb respect voor ieders eigenheid.
- Let er op om beide ouders aan te spreken in de communicatie.

Omschrijving

Wat is hiv?

Aids wordt veroorzaakt door het Human Immunodeficiency Virus (hiv). Dit betekent: virus dat bij mensen een verstoring van het immuunsysteem veroorzaakt.

Iemand die drager is van hiv, noemt men seropositief.

Wat is aids?

Aids is een letterwoord voor de Engelse term Acquired Immune Deficiency Syndrome. Dat betekent letterlijk: verworven immuundeficiëntie syndroom.

verworven: aids is geen erfelijke ziekte, maar een aandoening die je kan oplopen of 'verwerven'. Een baby die met aids wordt geboren, is besmet geraakt in de baarmoeder of tijdens de geboorte.

immuundeficiëntie: hiv zorgt ervoor dat het natuurlijke afweersysteem niet meer naar behoren functioneert en dat het lichaam kwetsbaar wordt voor zelfs banale infecties.

syndroom: een syndroom is een geheel van ziektebeelden en symptomen die in combinatie voorkomen. En hoewel aids één oorzaak heeft, kan het op verschillende manieren tot uiting komen.

Aandachtspunten

- Geef aan dat hiv/aids de meest ernstige seksuele overdraagbare aandoening is.
- Geef voorlichting over hoe hiv/aids wordt overgedragen.
- Wijs er op dat hiv niet wordt overgedragen door de handelingen van het gewone leven.
- Benadruk dat vanuit een christelijk-ethisch standpunt niemand een etiket mag krijgen of gestigmatiseerd worden, welke ook de omstandigheden van hun besmetting mogen zijn.
- Informeer en motiveer tot een verantwoordelijk leven, zodat een besmetting met hiv/aids kan vermeden worden.

(Zie ook bij de thema's Veilig vrijen en soa)

Homoseksualiteit

Omschrijving

Homoseksualiteit is een westerse benaming voor mensen met een seksuele voorkeur voor mensen van hetzelfde geslacht. Een man die het liefst met andere mannen vrijt, wordt homo genoemd, een vrouw die het liefst met andere vrouwen vrijt, lesbisch.

Mensen met seksuele voorkeur voor zowel vrouwen als mannen noemen we biseksueel. Mensen die zich uitsluitend aangetrokken voelen tot mensen van het andere geslacht, worden heteroseksueel genoemd. Het is wel belangrijk om onderscheid te maken tussen homoseksuele gevoelens, homoseksueel gedrag en homoseksuele identiteit. Niet iedereen met homoseksuele gevoelens heeft ook homoseksuele contacten. En niet iedereen met homoseksuele contacten noemt zichzelf ook als homoseksueel. Hoe een mens zichzelf noemt in termen van seksualiteit, is heel persoonlijk.

Holebi is een Vlaamse afkorting sinds 1996. Homo's, lesbiennes en biseksuelen zijn sindsdien verenigd in één woord.

Aandachtspunten

- Benader homo- en heteroseksuele geaardheid op een gelijkwaardige manier.
- Geef juiste informatie en bestrijd vooroordelen.
- Gebruik een taal die aansluit bij de leerlingen. Negeer schuttingstaal (janet, pot, nicht) niet.
- Besteed aandacht aan beeldvorming.
- Voer de dialoog met jongeren op een discrete en serene wijze.

Pesten – Cyberpesten - Steaming

Omschrijving

Pesten is het uitoefenen van geestelijk en/of lichamelijk geweld door één of meerdere personen tegenover één persoon. Dit gebeurt langdurig en herhaaldelijk, en zo dat de pesters de gepeste met opzet pijn willen doen. Het gaat altijd om een verstoord machtsevenwicht, waarbij de gepeste relatief machteloos is. Door het langdurig en herhaaldelijk karakter onderscheidt pesten zich van plagen.

Cyberpesten: pesterijen die via het internet (e-mail, chat, MSN ...) en/of gsm gepleegd worden.

Steaming kan beschouwd worden als het fenomeen waarbij een leerling wordt afgeperst door medeleerlingen (afdreigen, vernederen en intimideren totdat hij geld of goed afgeeft).

Aandachtspunten

- Informeer, communiceer en sensibiliseer over pesten: klassiek pesten, cyberpesten en steaming.
- Duid een vertrouwenspersoon aan tot wie het slachtoffer zich kan richten.
- Wees alert voor signalen (van de gepeste leerling en de dader) die mogelijk kunnen wijzen op een mogelijk pestprobleem.
- Neem de signalen van leerlingen en ouders steeds ernstig.
- Sanctioneer niet onmiddellijk (een harde aanpak lost het probleem meestal niet op).
- Maak concrete afspraken over de aanpak van pesten/cyberpesten: begeleiding van het slachtoffer, de pestende en de bijstaanders vormt steeds het uitgangspunt.
- Leg de klemtoon op de begeleiding van het pestprobleem.
- Kader pestpreventie in het globale zorgbeleid van de school.
- Werk aan een positief leefklimaat op school.

Pornografie

Omschrijving

Het geheel van media (films, literatuur, websites ...) waarin liefdeloze seks wordt getoond of waarin seksuele handelingen worden beschreven of weergegeven om de seksualiteit van de toeschouwer te prikkelen.

Aandachtspunten

- Maak leerlingen ervan bewust dat pornofilms een vertekend beeld geven van seksuele relaties tussen mensen.
- Praat/discussieer met jongeren over seksuele moraal, waarden, seksuele normering en beeldvorming.

RSV in een multiculturele klas

Omschrijving

In een multiculturele klas kunnen kinderen zitten met achtergronden, denkbeelden en taboes die niet overeenkomen met de Westerse cultuur. Iedere cultuur en ieder geloof heeft zijn eigen opvattingen op het gebied van seksuele voorlichting. In deze gemengde klassen is het voor leerlingen en leerkrachten niet altijd vanzelfsprekend om openlijk over relaties en seksualiteit te praten. Dit zijn onderwerpen die voor allochtone jongeren dikwijls gevoelig liggen. Ze worden heen en weer geslingerd tussen de Vlaamse en allochtone cultuur. Allochtone jongeren hebben meer moeite om hun eigen positie te bepalen op het vlak van relaties en seksualiteit. Ze vinden ook vaak minder vlug de weg naar de hulpverlening. Jongeren moeten hun weg vinden in de vele opvattingen, waarden en normen waarmee ze geconfronteerd worden. Een groep jongeren kan onderling verschillen in kennis, (communicatie-) vaardigheden, normen, waarden en in opvattingen ten aanzien van relaties, seksualiteit en anticonceptiemiddelen. Daarnaast verschillen zij ook in de mate en snelheid waarmee zij gewend raken aan de plaatselijke cultuur.

Maar de aanwezigheid van allochtone kinderen mag nooit een argument zijn om geen aandacht te besteden aan relationele en seksuele vorming.

Aandachtspunten

Voor de vertrouwelijkheid en de sfeer kan men in eerste instantie kiezen om jongens en meisjes apart voor te lichten. In een later stadium kunnen beide groepen dan samen een les(gedeelte) volgen. Begin ook dan met een breed thema als 'vriendschap' of 'gezondheid in het gezin'. Zo kunnen jongens en meisjes een aantal onderwerpen bespreken in een veilige sfeer met seksegenoten én toch van gedachten wisselen in een gemengde groep. Een groot voordeel van gemengde groepen is dat het roldoorbrekend kan werken, meisjes en jongens leren elkaars standpunt kennen, ze wisselen van gedachten en vooroordelen worden ontkracht.

- Informeer u over het gedachtegoed dat er leeft ten aanzien van seksualiteit en relaties binnen de culturele achtergronden van de leerlingen. Niet om een expert ter zake te zijn, maar om een objectief beeld te kunnen vormen.
- Probeer inhoudelijk en methodisch aan te sluiten bij alle jongeren. Hierbij dienen hun verschillen te worden herkend, gerespecteerd en gewaardeerd.
- Gebruik bij voorkeur werkvormen waarbij er een lage drempel is om informatie en kennis te vergaren.
- Creëer een veilige sfeer tijdens de les/project.
- Maak duidelijke afspraken met de groep voor je aan de les begint.
- Leg de nadruk op dialoog, op de bereidheid om van elkaar te leren en het leren van andere culturen.
- Benoem de diversiteit in normen en waarden zonder hierover een oordeel te vellen. Respect voor de ander betekent echter niet dat je moet verzaken aan je ethische gevoeligheid.
- Wijs jongeren op de internationale seksuele en reproductieve rechten.

Seksueel grensoverschrijdend gedrag

Omschrijving

Het begrip seksueel grensoverschrijdend gedrag is een moeilijk af te bakenen begrip.

Er zijn drie criteria op basis waarvan je kan bepalen of seksueel (getint) gedrag grensoverschrijdend is: toestemming (1), vrijwilligheid (2) en gelijkwaardigheid (3). Ze zitten alle drie vervat in het juridische begrip 'toestemming', maar voor de praktijk is het gemakkelijker ze afzonderlijk te benoemen. Als aan een van deze criteria niet voldaan is, is er mogelijk sprake van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Of dat ook zo is, is iets dat per geval beoordeeld moet worden, en bij twijfel door verschillende mensen tegelijk. Er zijn nog enkele andere criteria op basis waarvan je kan bepalen of seksueel (getint) gedrag grensoverschrijdend is. Zo is er bijvoorbeeld ook sprake van seksueel grensoverschrijdend gedrag als het seksueel gedrag niet aangepast is aan de context (4) of als het gedrag van weinig zelfrespect (5) getuigt. Om het seksueel gedrag van kinderen en jongeren te beoordelen (of van mensen met een verstandelijke beperking) is er nog een zesde criterium. Dat is de vraag of het gedrag aangepast is aan de leeftijd of de ontwikkelingsfase (6). Is dat niet het geval, dan is er sprake van seksueel grensoverschrijdend gedrag.

Grensoverschrijdend gedrag kan een eenmalig feit zijn, maar het kan zich ook gedurende een lange periode bij herhaling blijven voordoen. Het kan dus een zeer subjectief begrip zijn. Deze grenzen worden voor een stuk ook cultureel en maatschappelijk bepaald.

Aandachtspunten

- Leer kinderen/jongeren zich weerbaar opstellen zodat ze gepast kunnen reageren wanneer ze geconfronteerd worden met ongewenst seksueel gedrag.
- Informeer en maak kinderen/jongeren bewust over online grensoverschrijdend gedrag en hoe ze zich daartegen kunnen beschermen.
- Reageer alert en correct wanneer kinderen en jongere seksueel grensoverschrijdend gedrag stellen.
- Wees alert voor de signalen.
- Ontwikkel een gedragen visie over seksueel grensoverschrijdend gedrag.

Seksueel misbruik, incest ...

Omschrijving

Seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel misbruik zijn termen die wel eens door elkaar gebruikt worden. Voor velen is er zelfs geen onderscheid en als er een onderscheid gemaakt wordt is dat telkens op basis van andere criteria. Er doen dan ook verschillende definities de ronde. Volgens Sensoa is seksueel misbruik een vorm van seksueel grensoverschrijdend gedrag, maar zijn de termen niet geheel inwisselbaar. Zo is er pas sprake van seksueel misbruik als:

- er duidelijk geen toestemming is van een van de betrokkenen;
- seksueel gedrag duidelijk wordt afgedwongen of opgedrongen door middel van geweld, dreiging, chantage ...;
- er duidelijk een groot leeftijdsverschil of machtsonevenwicht is tussen de betrokkenen.

Seksueel misbruik bestaat in elke sociale klasse. Kinderen en jongeren verzinnen zulke verhalen meestal niet.

Aandachtspunten

- Wees alert voor signalen (bv. probleemgedrag in de klas, schrik voor monsters, eetproblemen, slaapproblemen, stemmingswisselingen, vrees voor bepaalde mensen of plaatsen, bedplassen, duimzuigen ...).
- Reageer rustig en ondersteunend wanneer een kind of jongere je vertelt dat hij of zij seksueel misbruikt is.
- Doe een beroep op een hulpverleningsnetwerk, o.a. CLB en de Vertrouwensartsencentra voor kindermishandeling.
- Beloof nooit absolute geheimhouding want die belofte is vaak niet houdbaar (en niet wenselijk).
- Werk ook bij deze jongeren aan hun zelfbeeld, want dat is vaak laag.

Tienerzwangerschap

Omschrijving

Een tienerzwangerschap kan ongewenst zijn (niet gepland en niet gewild), gepland of ongepland zijn (maar niet noodzakelijk ongewild). Ongepland of ongewenst zwanger zijn heeft verschillende implicaties voor de begeleiding.

De laatste jaren staan we wel vaker voor het gegeven van de 'gewenste ongeplande zwangerschap'. Ook in deze context blijven het gesprek (o.a. het peilen naar en het uitzuiveren van de motieven) en de begeleiding van wezenlijk belang. Het lijkt ons verantwoord en zinvol om ook deze thematiek expliciet mee op te nemen in een preventieve aanpak.

Het betrokken meisje heeft beslissingsvrijheid. De abortuswet van 1990 laat abortus toe wanneer het meisje ervan uitgaat dat zij zich in een noodsituatie bevindt.

Aandachtspunten

- Beluister en respecteer de gevoelens van het meisje zonder te oordelen.
- Garandeer geen geheimhouding maar wees discreet.
- Ontwikkel en hanteer het stappenplan (stappen op het gebied van emotionele ondersteuning en op vlak van de begeleiding van de verdere loopbaan): opvanggesprek met de leerlinge, bespreken van de schoolsituatie, eventueel een gesprek met de toekomstige vader en opvang na de bevalling.
- Schakel de expertise van het CLB in.
- Besteed aandacht aan het onderscheid tussen edelmoedig ouderschap (kinderen willen) en verantwoord ouderschap (bv. daar ook de financiële middelen toe hebben).
- Besteed aandacht aan de positie van de jongen. Een zwangerschap is niet enkel de verantwoordelijkheid van het meisje, ook jongens kunnen nood hebben aan wat begeleiding als ze 'vader' worden.

Veilig vrijen en soa

Omschrijving

Met **veilig vrijen** bedoelen we het gedrag en de middelen die de risico's van seksueel contact tot een minimum beperken. Het wordt 'veilig' genoemd omdat alle vormen van seks risico's met zich mee kunnen brengen, van emotionele problemen tot ziekten en zwangerschap.

Seksueel overdraagbare aandoeningen (soa) is een verzamelnaam voor infectieziekten die je kan oplopen door seksueel contact. Voor alle soa is medische behandeling noodzakelijk. De meeste soa kunnen goed behandeld worden (chlamydia, gonorrhoe, schaamluis en syfilis), al geldt dat niet voor genitale herpes die steeds terug kan komen en voor hepatitis B (waarvoor preventief een vaccin bestaat). Voor hiv, de veroorzaker van aids, bestaat geen genezing (zie ook bij hiv en aids).

Voorbehoedsmiddelen of anticonceptiemiddelen zijn middelen die een zwangerschap voorkomen. De meeste vormen van anticonceptie, zoals de pil, beschermen niet tegen seksueel overdraagbare aandoeningen.

Voor een optimale bescherming tegen zwangerschap en soa, combineert men het best de twee methodes: voorbehoedsmiddel + condoom (bescherming tegen soa).

In theorie weten jongeren wel dat ze een zeker risico lopen maar de gevoelens kunnen soms zo meeslepend zijn dat ze niet denken aan veilig vrijen. Jongeren moeten dus niet alleen op de risico's en hun verantwoordelijkheid worden gewezen, maar ook op de dynamiek van hun eigen gevoelens.

Aandachtspunten

- Licht jongeren op tijd in. Veel jongeren hebben een minimale kennis over de soa, de informatie die onder jongeren circuleert, is veelal onvoldoende. Het is belangrijk dat jongeren hierover tijdig ingelicht worden gezien de eerste geslachtsgemeenschap gemiddeld plaatsvindt rond de leeftijd van 15 jaar.
- Wijs de jongeren er op dat 'vrijen' een gedeelde verantwoordelijkheid is: ook jongens moeten aan anticonceptie en bescherming tegen soa denken.
- Benadruk dat 'vrijen' geen wedstrijd is en dat jongeren zich niet mogen laten leiden door de druk van buitenaf.
- Geef aan dat op seks geen leeftijd staat en dat er ook geen ideale leeftijd bestaat. Elke jongere ontwikkelt en evolueert anders, elk op zijn ritme.
- Gebruik bij voorkeur interactieve didactische werkvormen zoals: video, stellingenspel, woordspel of werken met tekstballonnen, vragendoos ... Via deze werkvormen zijn de leerlingen meer betrokken en hebben ze minder drempelvrees.
- Vermijd een 'ethiek van de vrees' waarbij men jongeren seksueel inactief wil houden door allerlei gruwelverhalen te vertellen.

Vruchtbaarheidsbewustzijn

Omschrijving

Vruchtbaarheidsbewustzijn wil jongeren ertoe aanzetten om bewust met de eigen vruchtbaarheid en die van de partner te kunnen omgaan. Het vertrekpunt is de verwondering en het respect voor de eigen vruchtbaarheid en seksualiteit. Hierbij gaat het niet meer om louter kennis, maar om een eigen lichamelijke ervaring van de vruchtbaarheid. Dit houdt in dat elk meisje of elke jongen de verantwoordelijkheid over haar/zijn eigen vruchtbaarheid kan en wil opnemen.

Aandachtspunten

- Betrek zowel jongens als meisjes bij het opbouwen van vruchtbaarheidsbewustzijn.
- Lichamelijke en de natuurlijke cyclus van het meisje vormen het uitgangspunt voor de communicatie over de wederzijdse beleving van seksualiteit, in respect voor het eigen lichaam en de vruchtbaarheid.
- Breng vruchtbaarheidsbewustzijn bij via de lessen biologie, godsdienst of projectmatig.
- Besteed aandacht aan een positief lichaamsbeeld (hoe kijk ik naar mijn lichaam) gericht op zelfwaardering en zelfrespect.

Omschrijving

Een opzettelijke zwangerschapsonderbreking, met vruchtafdrijving als gevolg.

Aandachtspunten

Het betrokken meisje heeft beslissingsvrijheid. De abortuswet van 1990 laat abortus toe wanneer het meisje ervan uitgaat dat zij zich in een noodsituatie bevindt. Niettemin is het noodzakelijk dat de betrokken persoon de verschillende emoties i.v.m. de zwangerschap toelaat. De omgeving moet het meisje helpen duidelijkheid te scheppen in haar situatie, om een keuze te kunnen maken. Een verantwoorde keuze is een doordachte keuze waarbij het gesprek met anderen, ook met de volwassenen op school, een cruciale rol speelt. Abortus lijkt soms de voor de hand liggende oplossing, maar kan heel ingrijpend zijn voor de betrokkene. Fysieke en psychische nazorg zijn essentieel.

- Spreek in het kader van RSV over abortus, vanuit een preventieve invalshoek.
- Houd rekening met onervaren jongeren of jongeren met een homoseksuele oriëntatie bij de benadering van dit thema.
- Wees er van bewust dat sommige leerlingen specifieke ervaringen en trauma's kunnen hebben.
- Besteed aandacht aan de gevolgen van zwangerschapsafbreking op langere termijn (bv. dat veel vrouwen nadien spijt krijgen)
- Bij opvang van zwangere leerlingen of jongens met een zwangere vriendin:
 - Ga correct om met het ambtsgeheim.
 - Geef indien nodig begeleiding aan de peergroep (die is niet noodzakelijk op de hoogte!!).
 - Zet indien van toepassing een samenwerking op tussen thuis en schoolmilieu (idem!).
 - Schakel de expertise van het CLB in.

Bronnen en links

cavaria vzw

Koepel van de Vlaamse en Brusselse holebi- en transgendergroepen. De organisatie komt op voor het welzijn en de gelijke kansen en rechten van homo's, lesbiennes, bi's en transgenders.

www.cavaria.be

Centrum voor Gelijkheid van Kansen en voor Racismebestrijding

www.diversiteit.be

Clicksafe

Site over veilig internetten.

www.clicksafe.be

eCops

eCops is een online Belgisch meldpunt waar je als internetgebruiker misdrijven in verband met België op of via het internet kan melden.

www.ecops.be

Ella vzw

Kenniscentrum gender en etniciteit.

www.ellavzw.be

Fara

Luister- en informatiepunt rond zwangerschapskeuzes.

www.faranet.be

Genderatwork vzw

Genderatwork is een adviesbureau voor organisaties, instellingen en bedrijven die willen werken aan gendergelijkheid.

www.genderatwork.be

Gender in de klas

Website voor leerkrachten met info en kant-en-klaar lesmateriaal.

www.genderindeklas.be

Genderklik

Deze website geeft je meer informatie over gender en over de genderklik.

www.genderklik.be

Gezondheid.be

De gezondheidssite voor Vlaanderen.

www.gezondheid.be

Grensoverschrijdend gedrag op school

Op deze website vindt u allerlei informatie betreffende grensoverschrijdend gedrag op school.

<http://www.ond.vlaanderen.be/antisociaalgedrag/>

Dienst beroepsopleiding, departement Onderwijs en Vorming

Handboek voor gendercoaching op school.

http://www.ond.vlaanderen.be/dbo/nl/doc/o8_GenBaSec_HL_def_sv.pdf

Het beroepenhuis

Locatie waar jongeren en hun begeleiders op een interactieve manier kennis maken met beroepen.

www.beroepenhuis.be

Holebifoon

Onthaallijn waar je terecht kan met al je vragen over holebi's . Tel. 0800-99533.

www.holebifoon.be

Instituut voor Gelijkheid van Vrouwen en Mannen

Overheidsinstelling die instaat voor het waarborgen en bevorderen van de gelijkheid van vrouwen en mannen en de bestrijding van elke vorm van discriminatie en ongelijkheid op basis van het geslacht.

<http://igvm-iefh.belgium.be/nl/>

ISW Limits

ISW Limits is een spin-off van de Leuvense Universiteit en is gespecialiseerd in welzijn op het werk.

www.iswlimits.be

Jong & Van Zin

Informatie- en vormingsdienst over relaties en seksualiteit.

www.jongenvanzin.be

Kies Kleur tegen Pesten

Het Vlaams netwerk Kies Kleur tegen Pesten is een partnerorganisatie die een aantal verenigingen samenbrengt voor overleg rond preventie en aanpak van pesten op school.

www.kieskleurtegenpesten.be

Leefsleutels

Leefsleutels ontwikkelt materiaal en vormingen voor scholen om het sociaal-emotioneel welbevinden van kinderen en jongeren te vergroten.

www.leefsleutels.be

Merhaba

Beweging voor holebi's en transgenders van etnisch-culturele minderheden.

www.merhaba.be

RoSa

Documentatiecentrum voor gelijke kansen m/v, feminisme en gender.

www.rosadoc.be

School Zonder Pesten vzw

School Zonder Pesten vzw ontwikkelt [interactieve voorstellingen](#) en [educatief materiaal](#) voor het basisonderwijs.

www.schoolzonderpesten.be

Sensoa

Vlaams expertisecentrum voor de seksuele gezondheid in Vlaanderen.

www.sensoa.be en www.seksuelevorming.be

Steunpunt diversiteit en leren van de UGent

www.steunpuntdiversiteitenleren.be

Tumult

Tumult vzw (vroeger Jeugd & Vrede) is een pluralistische jeugddienst voor vredesopvoeding.

www.tumult.be

Vertrouwenscentrum Kindermishandeling (VK)

De VK's zijn een aanspreekpunt voor alle mogelijke situaties van geweld op kinderen.

www.kindermishandeling.org

Wel Jong Niet Hetero

Samenwerkingsverband van de Vlaamse en Brusselse holebi-jongerengroepen.

www.weljongniethetero.be

Visieteksten VSKO en verbonden en Mededelingen VVKSO

- [Visie op zorg voor de leerlingen in het secundair onderwijs](#)
- [Levensbeschouwelijke diversiteit en personeelsbeleid in een katholieke school](#)
- [Scholen verkleuren... Of, wat betekent intercultureel samenleven op school vandaag?](#)
- [Scholen en de nieuwe media](#)
- [De cel leerlingenbegeleiding als onderdeel van leerlingenbegeleiding op school](#)
- [Dugsbeleid op een gezonde school](#)
- [Regelgeving inzake stress, geweld, pesterijen en ongewenst seksueel gedrag op het werk](#)
- [Preventie en aanpak van zelfverwonding, depressie en zelfdoding bij jongeren](#)
- [Pesten, cyberpesten en steaming van leerlingen door leerlingen: preventie en aanpak](#)
- [School en hiv-besmetting](#)
- [Leerlingenparticipatie. Visie en suggesties voor een schooleigen invulling](#)
- [Gezondheidsbeleid op school](#)
- [VSKO-visie: "Uitgangspunten voor een kansrijk en zorgbreed onderwijs voor alle kinderen en jongeren. Recht doen aan de uniciteit van alle leerlingen."](#)

DEEL 3

Eindtermen, ontwikkelingsdoelen, leergebied- en vakoverschrijdende eindtermen

Relationele en seksuele vorming kadert bij voorkeur binnen het opvoedingsproject en het gezondheidsbeleid van een school. Deze thema's worden het beste geïntegreerd aangeboden: op het niveau van kennis, attitudes en vaardigheden. Hoe scholen dit concreet invullen, behoort tot de pedagogische vrijheid van de school en hangt dus sterk af van hoe belangrijk ze het thema vinden, van hun visie en schoolcultuur hieromtrent.

Voor het basisonderwijs blijven vanuit de overheid de ontwikkelingsdoelen (kleuteronderwijs) en de eindtermen (lager onderwijs) bepalend.

Voor het secundair onderwijs blijven de eindtermen en ontwikkelingsdoelen bepalend voor het gezondheidsbeleid/RSV.

Op 1 september 2010 werden de vernieuwde [VOET](#) of vakoverschrijdend eindtermen en ontwikkelingsdoelen voor het (buitengewoon) secundair onderwijs, operationeel. In het bijzonder de VOET uit: context 1 'Lichamelijke gezondheid en veiligheid, uit de context 2 'Mentale ontwikkeling' en uit de context 3 'Sociorelationele ontwikkeling'.

Voor de vakoverschrijdende eindtermen biedt het VVKSO een handig [servicedocument](#) aan.

In het buitengewoon secundair onderwijs zijn ontwikkelingsdoelen van kracht.

In het hoger onderwijs zijn er koppelingen met bijna alle beroepsattitudes.

In de eindtermen, de vakoverschrijdende eindtermen (VOET) en ontwikkelingsdoelen zijn er dus voldoende aanknopingspunten te vinden om RSV gestalte te geven. Van kleuterklas tot de 3de graad secundair: voor elke leeftijdsgroep zijn er ontwikkelingsdoelen en/of eindtermen die verwijzen naar RSV. Soms gebeurt dat expliciet, soms moet je even de RSV-bril opzetten.

Onderstaande links geven o.m. een overzicht van de vakoverschrijdende eindtermen en ontwikkelingsdoelen:

<http://www.ond.vlaanderen.be/curriculum/basisonderwijs/index.htm>

<http://www.ond.vlaanderen.be/curriculum/secundair-onderwijs/index.htm>

<http://www.ond.vlaanderen.be/curriculum/buitengewoon-onderwijs/index.htm>

DEEL 4

Bijbelfragmenten en RSV

In de Opdrachtsverklaring van het katholiek onderwijs in Vlaanderen staat dat: “De katholieke school een onderwijs- en opvoedingsgemeenschap is met duidelijke doelstellingen die zij omschrijft in een christelijk-gelovig opvoedings- of vormingsproject”.

De school baseert zich op een levenshouding die kadert in de Bijbelchristelijke geloofstraditie, en vorm krijgt in verbondenheid met de kerkgemeenschap. In een katholieke school leven mensen ‘in de Woorden van de Heer’. De school wil vanuit de evangelische boodschap ‘vreugde en hoop’ wekken bij jonge mensen.’

RSV maakt in het katholiek onderwijs wezenlijk deel uit van het opvoedingsproject. Om het thema RSV te kunnen kaderen in die evangelische boodschap besteden we in dit onderdeel aandacht aan Bijbelfragmenten.

Aan de slag met de Bijbel of Bijbelfragmenten:

Eerst reiken we een overzicht aan van didactische tips, werkvormen en literatuur die het mogelijk moeten maken om met de Bijbel aan de slag te gaan binnen het kader van RSV.

Daarna leggen we linken naar uitgewerkte voorbeelden op de website van Thomas zoals: de Bijbelfiche over het ‘Hooglied’ en verwijzen we naar concrete dossiers ‘In de kijker’ die aanknopingspunten hebben met RSV en bijhorende Bijbelfiches.

Vervolgens verwijzen we naar enkele websites waar de Bijbel online kan worden geraadpleegd en als laatste worden Bijbelfragmenten aangereikt ter inspiratie.

Didactische tips, verschillende werkvormen, literatuur en nuttige links

- In de [Tuin van Heden](#) staan verschillende werkvormen om met Bijbelteksten aan de slag te gaan

▪ **Bijbelen**

Creatief werken met Bijbelverhalen (van de [Interdiocesane Jeugddienst](#)). Hoe bouw ik een activiteit op rond een Bijbelverhaal? Wat mag wel en niet? Welke verhalen kan ik gebruiken? [Document werken met Bijbelverhalen](#)

▪ [Godly Play](#)

Godly Play wil kinderen en volwassenen helpen om de christelijke taal beter te verstaan, om parabels en Bijbelverhalen, stilte en liturgische handelingen beter te leren aanvoelen. Godly Play is gebaseerd op het geloof en vertrouwen dat iedereen, en in het bijzonder een kind, God kan ervaren in zijn of haar leven. Godly Play reikt een taal en een manier aan om aan deze ‘spirituele’ ervaring uitdrukking te geven. Godly Play combineert spel, ritueel, creativiteit en verhaal. Godly Play voedt en inspireert het groeien in geloof. Godly Play helpt jong en oud om in dialoog met de christelijke traditie een geïntegreerd en doorleefd antwoord te geven op zingevingsvragen.

- [Bijbel in 1.000 seconden](#)

Bijbel in 1.000 seconden biedt een laagdrempelige toegang tot de cycli van de zondagslezingen en geeft tips over hoe je de Bijbelverhalen aan kinderen en jongeren kunt vertellen. Meer informatie op de [site](#).

- **De Bijbel-bib**

Informatie over Bijbelverhalen kunnen worden aangevraagd in de '[bijbel-bib](#)' van de Werkplaats voor Theologie en Maatschappij.

- [Bijbelcitaten](#)

Website met Bijbelcitaten, lezingen, inleidingen op de lezingen, leestip van de dag ... Men kan - indien gewenst - het dagelijks Bijbelcitaat iedere ochtend in zijn mailbox ontvangen.

- **Een onmetelijke schatkamer. Leven en bidden met de Bijbel.**

Bastiaens, J., Een onmetelijke schatkamer. Leven en bidden met de Bijbel. 's-Hertogenbosch/Mechelen, KBS Uitgeverij, 2009

Concrete voorbeelden

- **Op de website van Thomas staan verschillende [Bijbelfiches](#).**

- **Dossiers 'In de kijker' Thomas**

'In de kijker' zijn publiek toegankelijke dossiers op de website Thomas over een bepaald levensbeschouwelijk, religieus of theologisch geladen of te laden onderwerp. Deze zijn in overeenstemming met de leerplannen en op een pedagogische en didactisch verantwoorde manier uitgewerkt. Je vindt er onder meer impulsen (oog voor Bijbelteksten en teksten uit de christelijke traditie) en didactische suggesties (concrete voorstellen om met de impulsen aan de slag te gaan). 'In de kijkers' die aanknopingspunten hebben met RSV en bijhorende [Bijbelfiches](#):

[De tien geboden](#): wegwijzers of hinderpalen?

[Lief, liever, liefde?](#): Relationele en seksuele vorming

[Groeipijnen?!](#): Over jeugd delinquentie

[Een tweede leven op het web?](#): Identiteit in een virtuele realiteit.

[Wat is de waarde van waarden?](#): Leven-gevende waarden in christelijk perspectief.

[De man die het gras maait](#): "Vaders in vraag. Vaders met vragen. Vragen naar vaders."

[Relatienood en relatiedruk in de hedendaagse samenleving](#): "Het is niet goed dat de mens alleen is." (Gen 2,18)

[Twee aan twee gaan ze](#): Huwelijk en huwelijksrituelen in de verschillende religies in België, 20 maart 2005.

Voorbij het zwijgen: spreken over seksueel geweld op kinderen en jongeren. "Nacht op nacht heb ik mijn kussen nat geweend, met tranen is mijn bed doordrenkt." (Psalm 6,7)

Tussen onrechtvaardige oorlog en rechtvaardige vrede? Levensbeschouwelijke perspectieven op het conflict rond Irak.

Hoe commercialiseerbaar is de liefde? "Ik geef jullie een nieuw gebod: dat je elkaar liefhebt. Met de liefde die Ik jullie heb toegedragen, moeten jullie ook elkaar liefhebben." (Joh. 13,34)

Genetische screening: zegen en/of vloek? "En God zag dat het goed was." (Gen. 1,18)

Holebi-relaties: Jongeren en de zoektocht naar relationele en seksuele identiteit in onze samenleving.

Jongeren tochten: Jongeren op stap met zichzelf, de ander en hun geloof.

"U kan beter zijn cliënt zijn dan zijn vrouw": Levensbeschouwelijk relevante boodschappen in reclameposters.

Relatietests in reality-tv: zalig of schandelijk? "Zal iemand vuur in zijn boezem halen, zonder dat zijn klederen in brand geraken?" (Spreuken 6,27)

Meer in de kijkers:

<http://www.kuleuven.be/thomas/page/basisonderwijs/>

De Bijbel online

- [Willibrordbijbel](#)

Online Bijbel met handige zoekfunctie en concordantie.

Op deze website vindt u informatie over de Bijbel, over bijbelvertalingen en ook allerlei hulpmiddelen die de Bijbel voor een breed publiek toegankelijk maken: zoals een dagelijks bijbelleesrooster of de dagelijkse bijbellezingen uit het Lectionarium van de rooms katholieke Kerk.

- [Downloadbijbel](#)

Website waarbij u op een zeer gebruiksvriendelijke manier fragmenten uit de Bijbel kan downloaden als audio-boek.

- [Vlaamse bijbelstichting](#)

Informatie betreffende de Vlaamse Bijbelstichting over het tijdschrift VBS-Informatie, publicaties, Bijbel-archeologische studiereizen, de Vliebergh-Sencie cursus, de jaarlijkse boekenbeurs, Bijbelcursussen, lidmaatschap enzovoort.

- [Bijbel.net](#)

Voor wie op zoek is naar specifieke informatie in de Bijbel zelf. Met een uitgebreide zoekfunctie én met een uitgebreide concordantie.

De opgenomen fragmenten zijn niet geïntegreerd in de visietekst, zo kan iedereen bij elk onderdeel of aspect van RSV zelf een aansluitend Bijbelfragment kiezen en didactisch kaderen. De Bijbelcitaten komen zowel uit de katholieke Willibrordvertaling als uit de interconfessionele Nieuwe Bijbelvertaling. De keuze is gevallen op fragmenten die rechtstreeks te maken hebben met RSV. Het Hooglied is omwille van de lengte niet integraal opgenomen, maar kan uiteraard volledig worden gebruikt. De verwijzingen naar de 'volmaakte liefde' zijn een na te streven doel maar niet bedoeld om bij jonge mensen irreële verwachtingen op te roepen.

"Mogen liefde en trouw je nooit verlaten

Wind ze om je hals,

schrijf ze in je hart."

(Uit het boek Spreuken 3, 3)

"God schiep de mens als Zijn evenbeeld,

als evenbeeld van God schiep Hij hem,

mannelijk en vrouwelijk schiep Hij de mensen."

(Genesis 1 vers 27)

[35] Om hem op de proef te stellen vroeg een van hen, een wetgeleerde: [36] 'Meester, wat is het grootste gebod in de wet?' [37] Hij antwoordde: 'Heb de Heer, uw God, lief met heel uw hart en met heel uw ziel en met heel uw verstand. [38] Dat is het grootste en eerste gebod. [39] Het tweede is daaraan gelijk: heb uw naaste lief als uzelf.

(Matteüs 22, 35-39)

"De wereld met haar begeerte gaat voorbij,

maar wie Gods wil doet blijft tot in eeuwigheid."

(1 Johannes 2, 17)

[9] Ik heb jullie liefgehad, zoals de Vader mij heeft liefgehad. Blijf in mijn liefde: [10] je blijft in mijn liefde als je je aan mijn geboden houdt, zoals ik me ook aan de geboden van mijn Vader gehouden heb en in zijn liefde blijf. [11] Dit zeg ik tegen jullie om je mijn vreugde te geven, dan zal je vreugde volkomen zijn. [12] Mijn gebod is dat jullie elkaar liefhebben zoals ik jullie heb liefgehad. [13] Er is geen grotere liefde dan je leven te geven voor je vrienden.

(Johannes, 15, 9-13)

"Mannen, heb uw vrouw lief, zoals ook Christus de kerk heeft liefgehad en zich voor haar heeft overgeleverd."

(Efeziërs 5, 25) (Willibrordvertaling)

"Heb elkaar vóór alles innig lief, want liefde bedekt tal van zonden."

(1 Petrus 4, 8)

"Wat liefde is, hebben we geleerd van hem die zijn leven voor ons gegeven heeft. Daarom horen ook wij ons leven te geven voor onze broeders en zusters."

(1 Johannes 3,16)

[7] Geliefde broeders en zusters, laten wij elkaar liefhebben, want de liefde komt uit God voort. Ieder die liefheeft is uit God geboren en kent God. [8] Wie niet liefheeft kent God niet, want God is liefde. [9] En hierin is Gods liefde ons geopenbaard: God heeft zijn enige Zoon in de wereld gezonden, opdat we door hem zouden leven.

(1 Johannes 4, 7-9)

“De volmaakte liefde drijft de vrees uit, want vrees duidt op straf, en wie vreest is niet volgroeid in de liefde.”

(1 Johannes 4, 18) Willibrordvertaling)

[18] De liefde laat geen ruimte voor angst; volmaakte liefde sluit angst uit, want angst veronderstelt straf. In iemand die angst kent, is de liefde geen werkelijkheid geworden. [19] Wij hebben lief omdat God ons het eerst heeft liefgehad.

(1 Johannes 4, 18-19)

[1] Al spreek ik de taal van mensen en engelen – als ik de liefde niet heb, ben ik een galmend bekken of een schelle cimbaal. [2] Al heb ik de gave van de profetie, al ken ik alle geheimen en alle wetenschap, al heb ik het volmaakte geloof dat bergen zou kunnen verzetten – als ik de liefde niet heb, ben ik niets [3] Al deel ik al mijn bezit uit, al geef ik mijzelf prijs om mij daarop te kunnen beroemen – als ik de liefde niet heb, helpt het mij niets. [4] De liefde is geduldig en vriendelijk; de liefde is niet afgunstig, zij praalt niet, zij verbeeldt zich niets. [5] Zij gedraagt zich niet onfatsoenlijk, zij zoekt zichzelf niet, zij laat zich niet kwaad maken en rekent het kwade niet aan. [6] Zij verheugt zich niet over onrecht, maar vindt vreugde in de waarheid. [7] Alles verdraagt zij, alles gelooft zij, alles hoopt zij, alles verduurt zij. [8] De liefde vergaat nooit. De gave van de profetie, ze zal verdwijnen; het spreken in talen, het zal verstommen; de kennis, ze zal ooit hebben afgedaan. [9] Want ons kennen is stukwerk, en stukwerk ons profeteren. [10] Maar wanneer het volmaakte komt, heeft het stukwerk afgedaan. [11] Toen ik een kind was, sprak ik als een kind, voelde ik als een kind, dacht ik als een kind; nu ik volwassen ben, heb ik het kinderlijke achter mij gelaten. [12] Nu kijken wij nog in een spiegel, we zien raadselachtige dingen, maar straks zien we van aangezicht tot aangezicht. Nu ken ik nog slechts ten dele, maar dan zal ik ten volle kennen zoals ik zelf gekend ben. [13] Deze drie dingen blijven altijd bestaan: geloof, hoop en liefde; maar de liefde is het voornaamste.

(1 Korintiërs 13) (Willibrordvertaling)

“De liefde berokkent de naaste geen enkel kwaad. Liefde vervult de gehele wet.”

(Romeinen 13, 10) (Willibrordvertaling)

“Laat alles bij u in liefde geschieden.”

(1 Korintiërs 16, 14) (Willibrordvertaling)

[4] De liefde is geduldig en vol goedheid. De liefde kent geen afgunst, geen ijdel vertoon en geen zelfgenoegzaamheid. [5] Ze is niet grof en niet zelfzuchtig, ze laat zich niet boos maken en rekent het kwaad niet aan, [6] ze verheugt zich niet over het onrecht maar vindt vreugde in de waarheid.

(1 Korintiërs 13, 4-6)

“Wie niet liefheeft, kent God niet, want God is liefde.”

(1 Johannes 4, 8)

“Al deel ik al mijn bezit uit, al geef ik mijzelf prijs om mij daarop te kunnen beroemen – als ik de liefde niet heb, helpt het mij niets.”

(1 Korintiërs 13, 3) (Willibrordvertaling)

[8] Wees elkaar niets schuldig, behalve liefde, want wie de ander liefheeft, heeft de gehele wet vervuld. [9] Want: ‘Pleeg geen overspel, pleeg geen moord, steel niet, zet uw zinnen niet op wat van een ander is’ – deze en alle andere geboden worden samengevat in deze ene uitspraak: ‘Heb uw naaste lief als uzelf.’ [10] De liefde berokkent uw naaste geen kwaad, dus de wet vindt zijn vervulling in de liefde.

(Romeinen 13, 8-10)

[1] Volg dus het voorbeeld van God, als kinderen die hij liefheeft, [2] en ga de weg van de liefde, zoals Christus, die ons heeft liefgehad en zich voor ons gegeven heeft als offer, als een geurige gave voor God.

(Efeziërs 5, 1-2)

[9] Laat uw liefde oprecht zijn. Verafschuw het kwaad en wees het goede toegedaan. [10] Heb elkaar lief met de innige liefde van broeders en zusters en acht de ander hoger dan uzelf.

(Romeinen 12, 9-10)

[9] Ik heb jullie liefgehad, zoals de Vader mij heeft liefgehad. Blijf in mijn liefde: [10] je blijft in mijn liefde als je je aan mijn geboden houdt, zoals ik me ook aan de geboden van mijn Vader gehouden heb en in zijn liefde blijf. [11] Dit zeg ik tegen jullie om je mijn vreugde te geven, dan zal je vreugde volkomen zijn. [12] Mijn gebod is dat jullie elkaar liefhebben zoals ik jullie heb liefgehad.

(Johannes 15, 9-12)

[1] Ik ben een lelie van de Saron, een wilde lelie in het dal.

Hij

[2] Als een lelie tussen de distels,
zo is mijn vriendin tussen de meisjes.

Zij

[3] Is een appelboom tussen de bomen van het bos,
zo is mijn lief tussen de jongens.

Ik verlang in zijn schaduw te zitten,
met mijn tong wil ik zijn zoete vruchten proeven.

[4] Hij brengt mij in het wijnhuis,
boven mij zijn vaandel van liefde.

[5] Verkwik me met rozijnen,
verfris me met appels,
want ik ben ziek van liefde.

[6] Mijn hoofd rust op zijn linkerarm,
met zijn rechterarm omhelst hij mij.

[7] Meisjes van Jeruzalem,
ik bezweer je bij de gazellen, bij de hinden op het veld:

wek de liefde niet, laat haar niet ontwaken
voordat zij het wil.

Zij

[8] Hoor! Mijn lief!

Kijk! Hij komt,
springend over de bergen,
dansend over de heuvels.

[9] Als een gazelle is mijn lief,
als het jong van een hert.

Kijk! Hij staat al bij de muur.
Hij kijkt door het venster,
tuurt door de spijlen.

[10] Mijn lief roept mij toe:

'Sta op, vriendin!

Mooi meisje, kom!

[11] Kijk! De winter is voorbij,
voorbij zijn de regens, weggegaan.

[12] De bloemen zijn verschenen op het veld,
nu breekt de zangtijd aan,
het koeren van de duif klinkt op het land.

[13] De vijgenboom is al vol vruchten,
de wijnstok rankt en geurt.

Sta op, vriendin,
Mooi meisje, kom!

[14] Mijn duif in de rotskloof,
verscholen in de bergwand,
laat mij je gezicht zien,
laat mij luisteren naar je stem,
want je stem is zo lieflijk,
je gezicht zo bekoorlijk.'

Hij en zij.

(Hooglied 2, 1-14)

Draag mij als een zegel op je hart,
als een zegel op je arm.
Sterk als de dood is de liefde,
beklemmend als het dodenrijk de hartstocht.
De liefde is een vlamvend vuur,
een laaiende vlam.
(*Hooglied 8, 6*)

[15] Je bent zo mooi, vriendin van mij,
je bent zo mooi!
Je ogen zijn duiven.
Zij
[16] Wat ben je mooi, mijn lief,
wat ben je bekoorlijk.
Het groen is ons bed,
[17] de balken van ons huis zijn ceders,
de binten zijn cipressen.
(*Hooglied 1, 15-17*)

[11] Ik ben van mijn lief,
en hij verlangt naar mij.
[12] Kom, mijn lief,
laten we het veld in gaan,
en tussen de hennabloemen slapen.
[13] Laten we de wijngaard in gaan, morgenvroeg,
en kijken of de wijnstok al is uitgebot,
zijn bloesems al ontloken zijn,
de granaatappel al bloeit.
Daar zal ik jou beminnen.
[14] De liefdesappels geuren al.
Boven onze poorten hangt een keur van vruchten,
vers geplukte, goed gedroogde.
Mijn lief, ik heb ze bewaard voor jou. Ik ben van mijn lief,
en hij verlangt naar mij.
(*Hooglied 7, 11-14*)

[26] God zei: 'Laten wij mensen maken die ons evenbeeld zijn, die op ons lijken; zij moeten heerschappij voeren over de vissen van de zee en de vogels van de hemel, over het vee, over de hele aarde en over alles wat daarop rondkruipt.' [27] God schiep de mens als zijn evenbeeld, als evenbeeld van God schiep hij hem, mannelijk en vrouwelijk schiep hij de mensen. [28] Hij zegende hen en zei tegen hen: 'Wees vruchtbaar en word talrijk, bevolk de aarde en breng haar onder je gezag: heers over de vissen van de zee, over de vogels van de hemel en over alle dieren die op de aarde rondkruipen.'
(*Genesis 1, 26-28*)

[2] Er kwamen ook Farizeeën op hem af. Ze vroegen hem of een man zijn vrouw mag verstoten. Zo wilden ze hem op de proef stellen. [3] Hij vroeg hun: 'Hoe luidt het voorschrift van Mozes?' [4] Ze zeiden: 'Mozes heeft de man toegestaan een scheidingsbrief te schrijven en haar te verstoten.' [5] Jezus zei tegen hen: 'Hij heeft dat voor u opgeschreven omdat u zo harteloos en koppig bent. [6] Maar al bij het begin van de schepping heeft God de mens mannelijk en vrouwelijk gemaakt; [7] daarom zal een man zijn vader en moeder verlaten en zich hechten aan zijn vrouw, [8] en die twee zullen één worden, ze zijn dan niet langer twee, maar één. [9] Wat God heeft verbonden, mag een mens niet scheiden.'

(Marcus 10, 2-9)